

Покулевська А. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ФРАНЦ КАФКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Австрійську літературу кінця XIX – початку XX сторіччя зробили всесвітньо відомою такі письменники як Франц Кафка, Стефан Цвайг, Леопольд фон Захер-Мазох, Петер Розеггер, Карл Еміль Францоз, Артур Шнітцлер, Гуго фон Гофмансталь, Роберт Музіль тощо. Франц Кафка вважається одним із найвідоміших німецькомовних письменників минулого століття. Саме його називають одним з перших, коли мова йде про засновників модерністської прози. Творчий набуток австрійського письменника відрізняється оригінальною манерою письма та глибиною осмислення проблем, а також переплетінням елементів фантастичного з реалістичним. Тому Ф. Кафка вважається одним із найважливіших представників фантастичної літератури та класичного модернізму. Творчий доробок та життєвий шлях письменника досліджували вчені під різними кутами. Проте аналізу складнощів перекладу творів Ф. Кафки приділено недостатньо уваги. Ці складнощі пов'язані в першу чергу з містико-метафоричними побудовами текстів письменника. По-друге, в процесі перекладу саме німецькомовної літератури виникають труднощі через складні граматичні конструкції, а також через багатозначність німецьких слів. Також слід враховувати при перекладі, що німецька мова належить до плурицентричних мов, тобто існує ще австрійський та швейцарський варіанти німецької мови. Це значно ускладнює задачу перекладача при роботі з текстами письменників із Австрії та Швейцарії. Тому дослідження перекладів творів Ф. Кафки видається складним, проте цікавим процесом. А його маленьке оповідання «Сільський лікар» є мало досліджуваним твором, що робить його цікавим для аналізу. У статті досліджується застосування граматичних трансформацій в різних перекладах оповідання українською мовою. За основу взята класифікація граматичних трансформацій Л. Науменко та А. Гордєєвої.

Ключові слова: Франц Кафка, австрійська література, німецька мова, перекладацький аналіз, граматичні трансформації.

Постановка проблеми. Через складну граматичну структуру та багатозначність слів переклад саме німецьких художніх творів є актуальним напрямком в українському перекладознавстві. Зазвичай перекладач має дотримуватися загальної тематики тексту, стилю автора тощо, проте у випадку перекладу з німецької мови він має ще враховувати той факт, що через різні історичні обставини ця мова відрізняється на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях не тільки в Австрії та Швейцарії, а й навіть у самій Німеччині в різних діалектах. Франц Кафка є представником австрійської літератури, тому переклад його творів завжди викликав особливу зацікавленість та певні труднощі.

Аналіз останніх досліджень. Творчість письменника досліджували Д. Затонський, В. Беньямін, Л. Остапенко, В. Прутуляк, Н. Сняданко, О. Кеба, Л. Водяна, І. Зінчук, а також М. Бензе та Т. Адорно.

Мета нашої розвідки полягає у тому, щоб на матеріалі оповідання Франца Кафки «Сільський лікар» простежити, за допомогою яких граматичних трансформацій перекладачам вдається відтворити художніми засобами української мови первинний текст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Граматичний переклад представляє собою сукупність граматичних конструкцій вихідної мови, які не мають прямих відповідників у мові перекладу і потребують спеціальних мовних, перекладацьких і фахових навичок перекладача. Переклад з німецької мови є складною задачею через її багатоваріантність, використання довгих речень та складних граматичних структур. З метою дослідження застосування граматичних трансформацій в різних перекладах цього оповідання за основу була взята класифікація граматичних трансформацій науковців Л. Науменко та А. Гордєєвої. Згідно цієї класифікації існують такі види граматичних трансформацій як компенсація, зміна порядку слів, зовнішній та внутрішній поділ, зовнішня та внутрішня інтеграція [1, 25]. Найбільш вживаною трансформацією в процесі перекладів оповідання є поділ, як зовнішній, так і внутрішній. Сутність внутрішнього поділу полягає у перетворенні простого речення на складнопідрядне або складносурядне речення під час перекладу з іноземної мови [1, 28]:

“... *stand ich reisefertig schon auf dem Hofe*” [2, 11] – «*я вже стояв посеред двору, готовий вирушити в дорогу*» [3, 120] або «*я стояв у подвір'ї, готовий у дорогу*» [4, 134]. В обох перекладах перекладачі змушені були застосувати трансформацію внутрішнього поділу через неможливість перекласти слово *reisefertig* одним словом. Це розповсюджена причина застосування цієї трансформації в процесі перекладу саме німецькомовних творів.

“...*unbeherrschbare Pferde vor meinem Wagen?*” [2, 15] – «*А бричка запряжена кіньми, з якими сам чорт не зважає*» [3, 122] або «...*з непогамованими кіньми в мою візку?*» [4, 136]. У першому прикладі слово *unbeherrschbar*, яке перекладається як «некерований, неконтрольований», перекладач перетворив на підрядне речення за допомогою фразеологічного звороту «сам чорт не зважає». У свою чергу другий перекладач вдався до майже дослівного перекладу, не змінюючи граматичну конструкцію речення.

“*Was tue ich hier in diesem endlosen Winter!*” [2, 16] – «*Що мені тут робити цієї зими, якій не видно кінця-краю?!*» [3, 123]

або «Що я маю тут робити цієї нескінченної зими!» [4, 137]. В першому перекладі перекладач застосував внутрішній поділ, чим зробив речення більш стилістично забарвленим. Таким чином він акцентує увагу читача на емоційному стані лікаря, на його розпачі. Проте у другому випадку переклад максимально наближений до мови оригіналу, є майже дослівним.

Наступною трансформацією є зовнішній поділ, який представляє собою поділ складного речення на декілька простих в процесі перекладу з іноземної мови [1, 28]:

“*Aber auch das nur einen Augenblick, denn, als öffne sich unmittelbar vor meinem Hofior der Hof meines Kranken, bin ich schon dort; ruhig stehen die Pferde; der Schneefall hat aufgehört; Mondlicht ringsum; die Eltern des Kranken eilen aus dem Haus...*” [2, 14]. – «*Але й це триває якусь мить, бо я, так ніби мої ворота відчиняються просто у двір того хворого пацієнта, вже тут, на місці. Коні стоять смирно, завірюха вляглася; докола все залише місячним сяйвом; з будинку вибігають батько й мати недужого...*» [3, 122] або «*Але й це лише на одну мить, бо наче б безпосередньо перед моїми ворітьми відкривається подвір'я мого хворого, і я вже прибув; спокійно зупинилися коні; хуртовина уляглася; усе освітлене місяцем; батьки хворого вибігли з хати...*» [4, 136]. Якщо у першому перекладі перекладач хоча б раз застосовує зовнішній поділ задля легшого сприйняття тексту, то другий перекладач майже дослівно, повністю зберігаючи конструкцію речення та пунктуацію, відтворює текст оригінального твору. Треба зазначити, що особливістю цього оповідання є саме використання Ф. Кафкою довгих речень, події в яких він розділяє крапкою з комою. Тобто наче окремими кадрами письменник описує обстановку та події, що відбуваються. Коротко, майже репортажним стилем автор створює «ефект присутності» реципієнта. Ця особливість стилю Ф. Кафки свідчить про «кінематографічність» його мислення, тобто здатність мислити кадрами та оперувати монтажним принципом при створенні образів у своїх творах. Через крапку з комою письменник перераховує різні дії чи події, і тим самим виокремлює, так би мовити, окремі кадри і плани різної крупності. Так роблять режисери при написанні монтажного листа майбутнього фільму. Ця особливість оповідання Ф. Кафки підтверджує наявність у нього особливого пластичного бачення, яскравого монтажного мислення. Тому вкрай важливим видається збереження подібних тонкощів та особливостей стилю автора при перекладі. Зважаючи на це, другий варіант перекладу є максимально наближеним до оригінального тексту.

“*...schreit Rosa und läuft im richtigen Vorgefühl der Unabwendbarkeit ihres Schicksals ins Haus; ich höre die Türkette klirren, die sie vorlegt; ich höre das Schloß einspringen;...*” [2, 13]. – «*... скрикує Роза й, вочевидь відчувачи невідворотність своєї долі, кидається до будинку. Я чую, як брязкає ланцюжок, що його дівчина накидає за собою на двері, чую, як клацає замок...*» [3, 122] або «*... скрикнула Роза і в страшиному передчутті своєї неунікненої долі побігла в хату; я почув, як загримів ланцюг, накинений нею на двері, як клацнув замок;...*» [4, 135]. Та ж сама ситуація, що і в першому прикладі: перший перекладач з метою полегшення сприйняття інформації застосовує зовнішній поділ, другий навпаки точно передає граматичну структуру речення та пунктуацію автора в перекладі, незважаючи на можливі складнощі при сприйнятті тексту.

Трансформацією, яка зворотна поділу, є інтеграція, що

може бути двох видів – зовнішньою та внутрішньою. Зовнішня інтеграція – це спосіб перекладу, під час якого два чи більше простих речень об'єднуються в одне складне [1, 30]:

“*Ich sehe mich um; niemand hat es gehört; die Eltern stehen stumm vorgebeugt und erwarten mein Urteil; die Schwester hat einen Stuhl für meine Handtasche gebracht. Ich öffne die Tasche und suche unter meinen Instrumenten; der Junge tastet immerfort aus dem Bett nach mir hin, um mich an seine Bitte zu erinnern...*” [2, 14]. – «*Я озирваюся; ніхто цього не чув; батько й мати стоять мовчки, зоробившись, і очікують на мій присуд; сестра принесла стільця для мого саквосяжа; я відкриваю його й порпаюся серед своїх інструментів; хлопчєна раз у раз тягнеться рукою до мене з ліжка, нагадуючи про своє прохання...*» [3, 122]. Проте в іншому варіанті перекладу того ж самого уривку перекладач не застосовує зовнішню інтеграцію: «*Я оглядаюся; ніхто цього не чув; батьки німо стоять, схлившись голови, й чекають мого вироку. Я відкриваю свою торбинку й вибираю інструменти; хлопчєць весь час мацає мене з ліжка рукою, щоб нагадати мені про своє прохання...*» [4, 136]. В цьому прикладі перекладач зберігає граматичну конструкцію речень, але взагалі не перекладає одне речення “*die Schwester hat einen Stuhl für meine Handtasche gebracht*”.

“*Ein Mann, zusammengekauert in dem niedrigen Verschlag, zeigte sein offenes blauäugiges Gesicht. «Soll ich anspringen?» – fragte er, auf allen vieren hervorkriechend*” [2, 12] – «*У низенькому закапелку сидів, зігнувшись у три погібелі, якийсь чоловік; він повернув до мене своє відкрите обличчя з голубими очима й, виповзаючи навкарачки назустріч мені, спитав: – Запрягати?»* [3, 121]. У цьому прикладі два речення, одне з яких має ще пряму мову, перекладач переклав за допомогою зовнішньої інтеграції, тобто об'єднав два простих речення в одне складне та виніс пряму мову в кінець. Скоріш за все перекладач мав на меті завершити спочатку зоровий опис конюха, а вже потім озвучувати його прямою мовою. Проте в другому перекладі перекладач, як і в інших прикладах вище, не застосував ніякої граматичної трансформації, а зберіг оригінальну граматичну форму: «*У низенькому хлівчику, зігнувшись у три погібелі, сидів якийсь чоловік і уп'явся в мене синіми очима. – Накажете запрягати? – запитав він, виповзаючи навкарачки*» [4, 134].

Сутність внутрішньої інтеграції полягає у тому, що переклад складнопідрядного чи складносурядного речення здійснюється за допомогою простого речення [1, 30]. Але ця трансформація не була застосована перекладачами в процесі перекладу «Сільського лікаря» Ф. Кафки, що пов'язано в першу чергу із особливістю творчого методу письменника – зі схильністю до довгих речень. А задача перекладача – зберегти та передати стилістичні та мовні особливості письменника.

Наступною граматичною трансформацією згідно класифікації Л. Науменко та А. Гордєєвої є зміна порядку слів. Це така трансформація, за допомогою якої у перекладеному реченні змінюється порядок слів у порівнянні з реченням оригіналу відповідно до норм синтаксису мови, якою відбувається переклад [1, 27]:

“*Ein Mann, zusammengekauert in dem niedrigen Verschlag, zeigte sein offenes blauäugiges Gesicht*” [2, 12]. – «*У низенькому хлівчику, зігнувшись у три погібелі, сидів якийсь чоловік і уп'явся в мене синіми очима*» [4, 134]. В перекладі можна спостерігати зміну порядку слів на рівні головних членів речення. Зазвичай зміст речення змінюється зі зміною порядку слів,

проте у цьому випадку пластичні образи чоловіка, які вибудовує в уяві читача письменник та перекладач, принципово не відрізняються. Тільки у Ф. Кафки на початок речення винесений чоловік і далі йдуть уточнення та подробиці стосовно нього. А у перекладача навпаки – йде опис приміщення, пози, а тільки потім з'являється сам конюх.

“Mager, ohne Fieber, nicht kalt, nicht warm, mit leeren Augen, ohne Hemd hebt sich der Junge unter dem Federbett...” [2, 14] – «Худеньке хлопчечя – без сорочки, жару нема, температура й не висока, й не низька, погляд порожній – підводиться з-під пуховика» [3, 122] або «Худий хлопчець – температура нормальна, не висока й не низька, очі порожні – підводиться з-під ковдри без сорочки...» [4, 136]. В обох перекладах застосована граматична трансформація зміни порядку слів. Це зумовлене особливостями синтаксису української мови.

“Dann bin ich entkleidet und sehe, die Finger im Barte, mit geneigtem Kopf die Leute ruhig an” [2, 19]. – «І ось мене вже роздягли, і я, похиливши голову, запусивши пальці в бороду, спокійно дивлюся на цих людей» [3, 125] або «Й от мене роздягнули, і я, перебираючи пальцями бороду, дивлюся на цих людей, похиливши голову» [4, 139]. Як в першому, так і в другому перекладах застосована зміну порядку слів, проте в різних місцях. Але застосування цієї перекладацької трансформації має суто стилістичний характер. Перекладачі таким чином намагаються відтворити засобами української мови завершений пластичний образ лікаря. Аналогічним прикладом буде наступний переклад: *“Am Tor erschien das Mädchen, allein, schwenkte die Laterne...”* [2, 11]. – «На воротах з'явилася дівчина, помахуючи ліхтарем, сама ...» [4, 134]. Вище названа трансформація застосована в цьому перекладі на рівні зміни порядку частин мови, що не несе зміни смислового навантаження. Це пов'язане з особливостями українського синтаксису: підрядна частина речення має знаходитись після означального слова.

Останнім видом граматичних трансформацій є компенсація, яку розуміють як такий спосіб перекладу, за допомогою якого втрата значення в одній частині речення або тексту компенсується в іншій його частині [1, 26]:

“... besinne ich mich aber gleich, daß...” [2, 12]. – «Але відразу похопився, що...» [4, 135] або *“Kutschieren werde aber ich ...”* [2, 12]. – «Але правити кінями буду я...» [4, 135]. В перекладах застосована граматична трансформація компенсація у зв'язку з тим, що згідно українського синтаксису сполучники стоять на початку складносурядних чи складнопідрядних речень. Проте в німецькій мові сполучники можуть вживатися як вступні слова, через це перекладач змушений вдаватися до компенсації в процесі перекладу українською мовою.

Отже, головна задача перекладача полягає у тому, щоб зберегти особливості індивідуально-авторського стилю, відтворити засобами іншої мови максимально наближений до оригіналу текст, пластичні образи та мізансцени. Для цього перекладач змушений вдаватися до різних трансформацій. У цій розвідці досліджувалися саме граматичні перекладацькі трансформації на базі двох перекладів оповідання Ф. Кафки. Творчість письменника іноді досить важко осягнути та зрозуміти, тому завдання перед перекладачем теж ускладнюється: він має передати своєрідність світобачення та трагічність сві-

тосприйняття письменника. Проаналізувавши та порівнявши два переклади оповідання, можна висновувати, що один перекладач застосовує набагато частіше різні граматичні трансформації. Проте другий перекладає максимально наближено до тексту оригінального твору, майже дослівно. Ні в першому, ні в другому варіанті стиль письменника та семантична еквівалентність між текстом-оригіналом та текстом-перекладом не втрачаються.

Література:

1. Наumenko Л. П., Гордеева А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську = Practical Course of Translation from English into Ukrainian: навч. посіб. / Людмила Наumenко, Анжела Гордеева. Вінниця: Нова Книга, 2011. 136 с.
2. Kafka F. Ein Landarzt: Kleine Erzählungen (Herausgegeben von Joseph Kiermeier-Debre) / Franz Kafka. München, 2008. 111 S.
3. Кафка Ф. Твори: оповідання, романи, листи, щоденники (перекладачі Є. Попович, О. Логвиненко, П. Таращук). Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012. 592 с.
4. Кафка Ф. Оповідання (у перекладі Івана Кошелівця). Київ: Сучасність, 1989. 261 с.

Pokulevska A. Franz Kafka in Ukrainian translation: grammatical aspect

Summary. Austrian literature of the late 19th and early 20th centuries was made world famous by such writers as Franz Kafka, Stefan Zweig, Leopold von Sacher-Masoch, Peter Rosegger, Karl Emil Franzos, Arthur Schnitzler, Hugo von Hoffmannsthal, Robert Musil, etc. Franz Kafka is considered one of the most famous German-language writers of the last century. He is called one of the first when it comes to the founders of modernist prose. The creative output of the Austrian writer is distinguished by an original manner of writing and depth of understanding of problems, as well as by the interweaving of elements of the fantastic and the realistic. Therefore, Franz Kafka is considered one of the most important representatives of fantastic literature and classical modernism. The creative output and life path of the writer were studied by scientists from different angles. However, insufficient attention has been paid to the analysis of the difficulties of translating the works of F. Kafka. These difficulties are primarily related to the mystical and metaphorical constructions of the writer's texts. Secondly, in the process of translating German-language literature in particular, difficulties arise due to complex grammatical constructions, as well as the ambiguity of German words. It should also be taken into account when translating that the German language belongs to pluricentric languages, that is, there are also Austrian and Swiss variants of the German language. This greatly complicates the translator's task when working with texts written by writers from Austria and Switzerland. Therefore, the study of translations of Franz Kafka's works seems to be a difficult, but interesting process. And his short story "The Village Doctor" is a little researched work, which makes it interesting to analyze. The article examines the use of grammatical transformations in various translations of the story into the Ukrainian language. The basis is the classification of grammatical transformations by L. Naumenko and A. Gordeeva.

Key words: Franz Kafka, Austrian literature, German language, translation analysis, grammatical transformations.